

ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ

Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ (1.10.1917)
ΓΙΑ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ - ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ¹

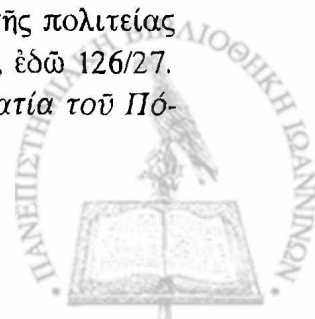
Στὸ δημοσίευσμά μας αὐτὸ προσπαθοῦμε νὰ προβάλουμε ἐνέργειες τῶν Ἑλληνοποντίων, εἴτε τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου εἴτε τῆς διασπορᾶς (Νότιας Ρωσίας, Γεωργίας, Γαλλίας –Μασσαλίας, Παρισίου–, ΗΠΑ), οἱ ὁποῖες ἔτειναν νὰ δημοσιοποιήσουν καὶ νὰ ὑλοποιήσουν τὸ αἶτημα γιὰ ἀπελευθέρωση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ποντιακοῦ χώρου ἀπὸ τὸν αἰωνόβιο ζυγὸ τῶν Ὀθωμανῶν καί, τοὺς χρόνους μετὰ τὸ 1908, τῶν Τούρκων².

Ὁ στόχος αὐτὸς συνιστᾶ τὸ πολυπαθὲς καὶ πολυθρύλλητο Ποντιακὸ Ζήτημα³: Ζητοῦσαν οἱ Ἕλληνες Πόντιοι πάση θυσία τὴ διακυβέρνησή τους εἴτε σὲ αὐτόνομο καθεστῶς ἢ μὲ τὴν ἐπιτροπεία (mandat) μιᾶς Με-

1. Τὸ δημοσίευμα εἶναι τμῆμα, βραχύτερο καὶ μὲ ἀρκετὲς ἀλλαγές, ἐνὸς κεφαλαίου ἀπὸ μελέτη μας γιὰ τὶς δραστηριότητες τῶν Ποντίων στὴ Νότια Ρωσία καὶ ἰδιαίτερα στὸ Βατούμ.

2. Γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ δράση τῶν πολλῶν ἑλληνοποντιακῶν ὀργανώσεων στὶς πόλεις Ρωσίας, Καυκάσου, Εὐρώπης καὶ Ἀμερικής βλ. Ἄλεξ. Ἀλεξανδρῆς, «Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου 1918-1922: Ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ τουρκικὴ ἀντίδραση». *Μελετήματα γύρω ἀπὸ τὸν Βενιζέλο καὶ τὴν ἐποχὴ του* (Ἀθήνα 1980) 432-35, στὸ κεφάλαιο «Οἱ δραστηριότητες τῶν ποντιακῶν ὀργανώσεων 1918-1920». Θεοφύλακτος Θεοφύλακτος, *Γύρω στὴν ἄσβεστη φλόγα* (Θεσσαλονίκη 1958) 123· Γ. Κ. Βαλαβάνης - Γ. Κ. Βιολάκης, *Σύγχρονος γενικὴ ἱστορία τοῦ Πόντου* (Ἀθήναι 1925) 26-30· Πανάρετος Τοπαλίδης, *Ὁ Πόντος ἀνὰ τοὺς αἰῶνας* (Δράμα 1929) 247-57· Ὁδ. Λαμψίδης, «Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ Πόντου μετὰ τὸ 1880. Κείμενα καὶ Ἕλληνες φορεῖς». *Ὁ Ξενιτέας* 15 (Ἀθήνα 1999) 142/43· ὁ ἴδιος, «Δύο τραπεζουντιακὰ φυλλάδια κατὰ Χρυσάνθου, μητροπολίτη Τραπεζούντας, καὶ τῆς πολιτείας του (1920, 1921)», *Δωδώνη: Ἱστορία καὶ Αρχαιολογία ΚΗ* (1999) 5-218, ἐδῶ 126/27.

3. Βλ. ἰδιαίτερα Ἑλ. Παυλίδης, *Πῶς καὶ διατί ἐματαιώθη ἡ Δημοκρατία τοῦ Πόντου* (Ἀθήνα 1956).

γάλης Δυνάμεως τοῦ ποντιακοῦ χώρου εἶτε σέ ἀνεξάρτητο ἑλληνοποντιακὸ κράτος ἢ καὶ ὁμοσπονδία δύο κρατῶν, ἐνὸς ἑλληνοποντιακοῦ καὶ ἐνὸς ἀρμενικοῦ⁴.

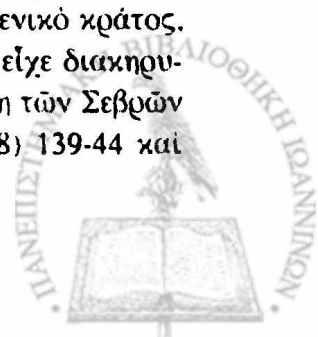
Τὸ ποντιακὸ ζήτημα τέθηκε καὶ ἐπισήμως κατὰ τὰ τελευταῖα δύο χρόνια τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου 1917/18, ὅταν διαφάνηκε ἡ νίκη τῶν Δυνάμεων τῆς Entente (Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ἰταλίας, Ρωσίας, ΗΠΑ κ.λπ.).

Ἦταν λογικὸ λοιπὸν νὰ γεννήθηκε καὶ στοὺς Ἑλληνοποντίους ἡ ἐλπίδα γιὰ ἀπελευθέρωσή τους, ἀφοῦ γνώριζαν ὅτι ἡ Ἑλλάδα τοῦ Βενιζέλου πολεμοῦσε στὸ πλευρὸ τῆς Entente καὶ εἶχε προσφέρει καὶ αὐτὴ πολλές θυσίες γιὰ τὴν ἐπιζητούμενη καὶ ἐπικείμενη νίκη.

Ποιοὶ ὅμως ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ αὐτοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλληνοποντίων; Ἀσφαλῶς μόνο Ἑλληνοπόντιοι καὶ ἔνθερμοι ὑποστηρικτὲς τους θὰ ἦταν δυνατόν νὰ σκεφθοῦν ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν ἐθνικοτήτων — πού διακήρυσσαν ὅλες οἱ νικήτριες Δυνάμεις, καὶ ἰδίως ὁ πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Οὐίλσον— ἔπρεπε νὰ ἐπικρατήσῃ μετὰ τὸν αἵματηρὸ παγκόσμιο πόλεμο. Αὐτὸ ἀκριβῶς χορηγοῦσε καὶ στοὺς Ἑλληνοποντίους τὴν ἐθνικὴ προσδοκία⁵.

4. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν χρόνων αὐτῶν βλ. Λαμψίδης, «Δύο φυλλάδια», 6-8 Βιβλιογραφία. ὅπως καὶ ὅσα συνοπτικὰ γράφονται ἐκεῖ, στίς σ. 110 κ.ἑξ. καὶ τὴν παραπεμπόμενη βιβλιογραφία.

5. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδας Ἐλευθ. Βενιζέλου, πού ὑποβλήθηκε στὴ Συνδιάσκεψη εἰρήνης τοῦ Παρισιοῦ τὸ 1919, δὲν περιεῖχε διεκδίκηση αὐτονομίας ἢ ἀνεξαρτησίας γιὰ τοὺς Ἕλληνες τῆς ποντιακῆς περιοχῆς. Τὸ μόνο πού προέβαλε ὁ δραματιστὴς — ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ πραγματιστὴς— κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδας Ἐλευθ. Βενιζέλος ἦταν ἡ διεκδίκηση τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων Ποντίων ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ ἡ συνένωσή τους μὲ τὸ ὑπὸ ἴδρυσιν ἀρμενικὸ κράτος, μὲ σχετικὴ διοικητικὴ αὐτονομία, ἡ ὁποία μεταγενέστερα θὰ ἦταν δυνατόν νὰ καταλήξῃ σὲ αὐτόνομο κράτος. Στὸ ὑπόμνημα γιὰ τὴ Συνδιάσκεψη εἰρήνης, πού ὁ Βενιζέλος εἶχε ἤδη δημοσιεύσει στίς 30.12.1918, ἔλεγε: On pourrait rattacher à l' État arménien le vilayet de Trébizonde. La compacte population grecque, de 350.000 âmes, comprise dans ses limites, aurait ainsi l' avantage d' échapper désormais à l' administration turque. Γι' αὐτὸ στὸ σύμφωνο εἰρήνης μὲ τὴν Τουρκία, στὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν (28.7./10.8.1920) προβλεπόταν ὅτι ἡ ποντιακὴ περιοχὴ θὰ μπορούσε νὰ περιληφθεῖ στὸ ἀνεξάρτητο ἀρμενικὸ κράτος, τοῦ ὁποίου ἡ προσδοκώμενη καὶ ἐπιθυμητὴ ἵδρυση στὰ τουρκικὰ ἐδάφη εἶχε διακηρυχθεῖ σὲ ὅλους τοὺς τόνους καὶ ἦταν ἀπὸ ὅλους παραδεκτὴ. Γιὰ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. 15ος (1913-1941), (Ἀθήνα 1978) 139-44 καὶ Λαμψίδης, «Δύο φυλλάδια», 83/84.

Ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς τῆς ποντιακῆς ἱστορίας ἐτέθη τὸ ἐρώτημα ποίος πρῶτος προέβαλε ἢ διακήρυξε ἐπίσημα καὶ δημόσια τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποσπασθεῖ ἡ ποντιακὴ περιοχὴ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια.

Τὸ 1957 γράψαμε⁶: *Πρὸ τῶν γεγονότων τούτων, οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ἐστράφησαν πρὸς τὸν πολιτισμένον κόσμον καὶ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ νὰ χορηγήσῃ διὰ τῆς ὑπογραφησομένης συνθήκης εἰρήνης τὴν ἐλευθερίαν, αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν εἰς τὸν Πόντον.*⁷ Καὶ στὴ συνέχεια διατυπώσαμε μὲ βάση τὰ μέχρι τότε βοηθήματα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς περιόδου ἐκείνης: *Ἡ πρώτη ᾠθήσις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχε γίνῃ εἰς τὰς Ρωσικὰς πόλεις τῆς Ν. Ρωσίας, ὅπου κατὰ χιλιάδας εὐρίσκοντο οἱ Ἕλληνες.*⁸

Οἱ Ἕλληνες Πόντιοι, πρόσφυγες στὶς πόλεις τῆς Νότιας Ρωσίας καὶ στὶς περιοχὲς τοῦ Καυκάσου⁹, ἦταν φυσικὸ καὶ εὐλογο νὰ ἐπιδίωκαν

6. Ὁδ. Λαμφίδης, *Οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ὑπὸ τοὺς Τούρκους (1461-1922)*. Α΄. Πολιτικὴ Ἱστορία (Ἀθῆναι 1957) 30.

7. Τὸ ἴδιο αὐτὸ αἶτημα εἶχε διατυπώσει ὁ μητροπολίτης Χρυσάνθος στὴν ἐκθεσὴ του τῆς 12.10.1918 πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, γιὰ τὶς ὑπερβασίεις τοῦ τουρκικοῦ κράτους στὴν ἐπαρχία Τραπεζοῦντας καὶ τὶς καταστροφὲς ποὺ ὁ ἐκεῖ Ἕλληνισμὸς ὑπέστη στὰ τέσσερα χρόνια τοῦ πολέμου (ἐκδοσὴ τῆς ἐκθέσεως βλ. Ἄρθρα καὶ μελέται Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος 1911-1949 [ἐπιμέλεια Γεωργίου Ν. Τασοῦδη]. Βιβλίον Τρίτον [Ἀθῆναι 1977, 265-77]. Μεταξὺ ἄλλων ὁ μητροπολίτης Χρυσάνθος ὁμολογεῖ: «...Καὶ ὅσοι ἄλλοτε ἠλπίζον ὅτι ὑπὸ Κυβέρνησιν Ὀθωμανικὴν, ρυθμιζομένην συμφώνως πρὸς τὰς φιλελευθέρους ἀρχάς, θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ αὐτοὶ σήμερον ἀπεγοητεύθησαν, ἰδίᾳ ὕστερα ἀπὸ ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν φρικτὰ κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον, καθ' ὃν ἀπεδείχθη τίνων φρικταλοτήτων εἶναι ἰκανὴ ἡ τουρκικὴ ψυχὴ, ὅταν ἀφεθῇ ἀχαλίνωτος καὶ ἐλευθέρη». Καὶ ἐσημεῖουν κατόπιν ἐν τῇ ἐκθέσει μου ὅσα ἐδοκίμασε δεινὰ τὸ Ἕλληνικὸν ἔθνος εἰς τὸ Βιλαέτιον τῆς Τραπεζοῦντος, ἵνα τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, προσθέτον ταῦτα εἰς ὅσα ἐκ τῶν διαφορῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου διαβιβάζονται στοιχεῖα, λύσῃ τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ἀνθυπαρξίας καὶ αὐτοδιοικήσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Βλ. Βιογραφικαὶ Ἀναμνήσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος 1881-1949 (ἐπιμέλεια Γεωργίου Ν. Τασοῦδη) (Ἀθῆναι 1970) 179/80.

8. Λαμφίδης, *Οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου*, 30.

9. Γιὰ τὴν ἐγκατάστασή τους ἐκεῖ βλ. Ἰσ. Λαυρεντίδης, *Οἱ ἐκ Σοβιετικῆς Ἐνώσεως Ἕλληνες ποντιακῆς καταγωγῆς καὶ τὰ ἐκ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης δικαιώματά των* (Ἀθῆναι 1986) 9-13· Ἐλ. Παυλίδης, *Ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Ρωσίας* (Ἀθῆναι 1953) 37/38· καὶ γενικότερα γιὰ τὴ μετανάστευση στὰ χρόνια τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου βλ. Λαμφίδης, «Λύο φυλλάδια», 124-26, 179-86.

τὴν ἐθνική τους ἐλευθερία, τὴν ὁποία —ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν τὴν εἶχαν στὴν πατρίδα τους— ἐπιζητοῦσαν νὰ προβάλουν στὶς προσφυγικὲς τους ἐστίες ὡς ἐθνικὸ ἰδανικόν. Τὴν ἄποψη αὐτή, ποὺ καὶ ἐμεῖς εἶχαμε ἀποδεχθεῖ, τὴ βασίσαμε στὸ βιβλίον τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Πανάρετου Τοπαλίδη¹⁰, ὅπου ὁ συγγραφεὺς δημοσίευσε καὶ πολλὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἔγραφε¹¹:

[248]... Ἡ πρώτη, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην κίνησις, ἐνεφανίσθη μεταξὺ τῶν ἐν Ρωσσίᾳ Ποντίων Ἑλλήνων, ἐνθα, ἐν μὲν τῇ πόλει «Τυφλίδι» πρωτεύουσι τοῦ Ἀντικαυκάσου, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Ρωσσίᾳ μεταπολίτευσιν, συνῆλθε τὸ πρῶτον Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἀντικαυκάσου, ἐν δὲ τῇ πόλει Ταϊγανίῳ, ἀπὸ τῆς 29ης Ἰουνίου 1917 μέχρι τῆς 10ης Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τὸ πρῶτον ἐν Ρωσσίᾳ Πανελληνιον Συνέδριον, ὅπερ γενικῶς μὲν ἠσχολήθη εἰς ζητήματα, ἀφορῶντα τὸν ἐν Ρωσσίᾳ Ἑλληνισμόν, Ἐκκλησιαστικά, Ἐκπαιδευτικά, Οἰκονομικά, Ἀγροτικά, Πολιτειακά καὶ ἐν γένει, ὀργανικά, ἰδιαιτέρως δὲ ἐξήτασε τὸ ἐπίκαιρον τῆς ἐπιδιώξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Πόντου, ἐνέκρινε καὶ διεβίβασεν εἰς τὴν Ρωσσοικὴν Κυβέρνησιν ψηφίσματα, σχετικὰ πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ὑπὸ τὴν Ρωσσοικὴν κατοχὴν τμήματος, καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ὑπολειφθέντος ἐτέρου τμήματος αὐτοῦ, καὶ προήγαγε παρὰ τοῖς Ποντίοις τὴν ἰδέαν τῆς ἀναλήψεως τοῦ ἐπιβαλλομένου ἀγῶνος. Μικρὸν μετὰ ταῦτα, συνέστη ἐν Ραστοβίῳ ἡ πρώτη «Ἐνωσις τῶν Ποντίων Ἑλλήνων», ἥτις πρόγραμμα τῆς δράσεως αὐτῆς ἔθετο, τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Πόντου...

Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1918, οἱ ἐν τῇ πόλει Αἰκατερινοτάρ τῆς περιφερείας Κουπὸν Πόντιοι Ἕλληνες, μετ' ἐπανειλημμένας συσκέψεις, ἴδρυσαν πολιτικὸν σωματεῖον, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κεντρικὴ Ἐνωσις τῶν Ποντίων Ἑλλήνων ἐν Αἰκατερινοτάρ», σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἐτέθη, ἡ διοργάνωσις τῶν ἐκ Πόντου ἑκατοντακισχιλίων Ἑλλήνων τῆς περιφερείας, καὶ τῶν λοιπῶν τῆς λοιπῆς Ρωσσίας, εἰς πολιτικὰ σωματεῖα, ἢ ἀξιοπρεπῆς ἐμφάνισις τῶν ἐν Ρωσσίᾳ ὑπερξακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων ἐκ Πόντου, πρὸ τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης, καὶ ἡ ἐπὶ τόπου, μέ-

10. Πανάρετος Τοπαλίδης (1875-1958), λόγιος ἀπὸ τῆ Ματσοῦκα· 1903 ἡγούμενος μονῆς Βαζελῶνος· 1916 ἐπίτροπος Μητροπόλεως Ροδοπόλεως· 1922 ἐγκατάστασις ἐν Δράμᾳ· ἀργότερα τοποτηρητὴς τῆς Μητροπόλεως Νικαίας Πειραιῶς. Δημοσίευσε: Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου Ζαβουλῶν ἢ Βαζελῶν (Ἐν Τραπεζοῦντι 1909)· Ὁ Πόντος ἀνά τοὺς αἰῶνας (Δράμα 1929).

11. Τοπαλίδης, Πόντος, 248/49.

χρὶς ἐπιτεύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος, περίθαλψις τῶν ἑκτοντακισχιλίων περίπου προσφύγων τοῦ παγκοσμίου πολέμου. Πρόεδρος τοῦ Σωματείου ἐξελέγη ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος δικηγόρος Νικόλαος Ὀρφανίδης καὶ γενικός Γραμματεὺς ὁ ἐκ Πουλαντσάκης διδάκτωρ τῆς νομικῆς κ. Λεωνίδας Ἰασονίδης.

Τὴν ἀμφισβήτηση τῆς διατυπουμένης ἀπὸ τὸν Π. Τοπαλίδη ἀπόψεως ἐκφράσαμε σὲ νεότερο σημείωμά μας¹², γιὰτὶ στὸ δημοσίευμα τοῦ Ἑλ. Παυλίδη¹³ βασικὰ ἀντικρούεται ἡ γνώμη τοῦ Τοπαλίδη γιὰ τὰ δύο συνέδρια τῶν Ἑλλήνων Ποντίων τόσο στὴν Τιφλίδα (5.5.1917) ὅσο καὶ στὸ Ταϊγάνι (29.6.-10.7.1917) ὡς πρὸς τὴ διακήρυξη γιὰ ἀγώνα ἀνεξαρτησίας τῆς ποντιακῆς περιοχῆς. Στὰ θέματα ποὺ συζητήθηκαν στὰ δύο αὐτὰ συνέδρια καὶ στὶς ἀποφάσεις ποὺ ἐλήφθησαν, γράφει ὁ Ἑλ. Παυλίδης, δὲ γίνεται πούθεν ἀναφορὰ σὲ αὐτονομία ἢ ἀνεξαρτησία τῶν Ἑλλήνων Ποντίων τῆς μικρασιατικῆς περιοχῆς. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ βεβαίωση τοῦ Τοπαλίδη ἀμφισβητήθηκε ἐξολοκλήρου. Καὶ ἐπειδὴ, ὅπως μαρτυροῦσαν οἱ συγγραφεῖς τῶν σχετικῶν βοηθημάτων, ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως δὲ διατυπώθηκε σὲ καμιά ἀπόφαση προσφυγικοῦ ἑλληνοποντιακοῦ σωματείου οὔτε καὶ σὲ ὑπόμνημα ποὺ δημόσια καὶ ἐπίσημα εἶχε ὑποβληθεῖ στὶς Δυνάμεις τῆς Entente, στηριζόμενοι τὸ 1985 στὴ μαρτυρία τοῦ Ἑλ. Παυλίδη διατυπώσαμε μὲ περισσότερη ἀκρίβεια τὴν ἀπάντησή μας στὴν ἐρώτηση ποιὸς ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ διακήρυξε τὴν ἐθνικὴ ἀπλευθέρωση τῶν Ἑλληνοποντίων¹⁴: Ὁ Κ. Κωνσταντινίδης ... ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος πυρὴν καὶ διαπρύ-

12. Ὁδ. Λαμψίδης, «Τρία σημεῖα τῆς “Δημοκρατίας τοῦ Πόντου”», *Ἀρχεῖον Πόντου* 40 (1985) 243.

13. Παυλίδης, *Ἑλληνισμὸς Ρωσίας*, 94-96 «Ἐθνικιστικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων ἐν Ρωσίᾳ». 96-98 «Πανελλήνιον Συνέδριον ἐν Ταϊγανίῳ τῶν ἐν Ρωσίᾳ Ἑλλήνων». Ὁ Ἐλευθέριος Παυλίδης (1877-1974), νεαρός, ἐγκαταστάθηκε στὴν Ὀδησσὸ καὶ ἄσκησε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ἐμπορικὴ δράση. 1909-1913 ὀργάνωσε βοήθεια καὶ ἐράνους γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες τῆς Ἑλλάδας. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1922 κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐξελέγη (1924) πληρεξούσιος Ἀθηνῶν στὴ Δ' Ἐθνοσυνέλευση. Δραστήριον μέλος καὶ πρόεδρος ποντιακῶν συλλόγων (Κεντρικῆς Ἐνώσεως Ποντίων, Σωματείου τῶν ἐν Ρωσίᾳ Ποντίων, Συλλόγου Ἀργοναῦται-Κομνηνοί, Παραρτήματος Ἀθηνῶν Σωματείου Παναγίας Σουμελά). Ἰδρυτὴς καὶ πρόεδρος Παμποντιακῆς Ἐνώσεως. Ἐγγραψε: *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας* (Ἀθῆναι 1953) *Πῶς καὶ διατί ἐματαιώθη ἡ Δημοκρατία τοῦ Πόντου* (Ἀθῆναι 1956) *Τὸ προσφυγικὸν ζήτημα καὶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος* (Ἀθῆναι 1964).

14. Λαμψίδης, «Τρία σημεῖα», 243.

σιος ἐπίσημος κήρυξ τῆς ιδέας διὰ τὴν δημιουργίαν κράτους εἰς τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ...

Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ποιοὶ διακήρυξαν πρῶτοι τὴν αὐτονομία ἢ ἀνεξαρτησία τῶν Ἑλλήνων Ποντίων τῆς μικρασιατικῆς περιοχῆς συνδέεται ἄμεσα καὶ μὲ τὴν ἐνέργεια ποὺ ἐγένετο τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1918 στὴν πόλη Αἰκατερινοντάρ τῆς περιφέρειας Κουπὰν τῆς Ρωσίας. Ἐκεῖ τότε ἰδρύθηκε καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἑνωσις τῶν Ἑλλήνων Ποντίων, ἡ ὁποία στὶς 26 Φεβρουαρίου 1919 συνέταξε καὶ ὑπόμνημα, στὸ ὁποῖο ἐκφράζεται τὸ αἶτημα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Πόντου ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ τῆς μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεως¹⁵. Τὸ ἐπίσημο αὐτὸ ἔγγραφο ἔπρεπε νὰ ὑποβληθεῖ ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας στὸ Συνέδριο εἰρήνης τοῦ Παρισιοῦ¹⁶. Ἡ ἐπίδοσις τοῦ ὑπομνήματος¹⁷ ἀνατέθηκε σὲ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο, τὸ Θρασύβουλο Γ. Φωστηρόπουλο¹⁸.

Κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα μετὰ τὴ σύνταξιν τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ, ποὺ ἐν τέλει δὲν ὑποβλήθηκε στὴ Συνδιάσκεψιν εἰρήνης, γίνονταν διαρκῶς συζητήσεις ἐὰν καὶ πότε ὑποβλήθηκε τὸ ὑπόμνημα καὶ ποῖος τὸ ὑπέβαλε.

Πολὺ ἀργότερα ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Κωνσταντινίδη¹⁹ ἀπὸ Μασσαλία μὲ

15. Τοπαλίδης, *Πόντος*, 249/50, 276. Ὁ Τοπαλίδης ὁμῶς συγχέει τὶς δύο χρονολογίες, αὐτὴν τῆς ἰδρύσεως τῆς Κεντρικῆς Ἑνώσεως τῶν Ἑλλήνων Ποντίων στὸ Αἰκατερινοντάρ, ποὺ ἐγένετο πράγματι τὸν Ὀκτώβριο 1918, μὲ τὴν ἡμερομηνία 26 Φεβρουαρίου 1919, τῆς συντάξεως τοῦ ἐπίσημου ὑπομνήματος.

16. Τὸ Συνέδριο εἰρήνης στὸ Παρίσι ἄρχισε στὶς 18.1.1919. Βλ. καὶ Παυλίδης, *Δημοκρατία*, 43-58.

17. Βλ. Τοπαλίδης, *Πόντος*, 271-76, τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος.

18. Θεοφύλακτος, *Φλόγα*, 179, 180, 259, 277, 283, ὅπου μνεία τῆς δράσεως Θρασύβουλου Φωστηρόπουλου.

19. Κ. Γ. Κωνσταντινίδης (1856-1930), γιὸς τοῦ ἰσόβιου δήμαρχου τῆς Κερασούντας καπετὰν Γιώργη Κωνσταντινίδη. Ἐνωρὶς ἔφυγε γιὰ Ἀθήνα καὶ Μασσαλία, ὅπου (στὴ Μασσαλία) ἐμπορεύτηκε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Τὸ 1917 ἄρχισε τὴν κίνηση γιὰ ἀνεξαρτησία τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου. Ὁργάνωσε ποντιακὸ σύλλογο στὴ Μασσαλία καὶ τὸ πρῶτο Παμποντιακὸ Συνέδριο (Ἰανουάριος 1918). Σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία στὴ Συνδιάσκεψιν εἰρήνης τοῦ Παρισιοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὸν Ἐλευθ. Βενιζέλο, πῆρε ἐνεργὸ μέρος σὲ ὅλες τὶς φάσεις τοῦ ποντιακοῦ ζητήματος μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Ποντίους πρωταγωνιστὰς τῆς κίνησης. Πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του δώρισε πολλοὺς πίνακες μεγάλης ἀξίας στὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη καὶ τὴ βιβλιοθήκη του στὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Σὲ νεαρῇ ἡλικίᾳ (1876) ἔγραψε θεατρικὸ ἔργο (μονόπρακτον κωμῶδιον) σὲ ποντιακὴ διάλεκτο *Οἱ ἐρωτόληπτοι*.

ἡμερομηνία 13/26.7.1920 πρὸς τὸ Διευθυντὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐφημερίδας τοῦ Βατοῦμ Ἐλεύθερος Πόντος πληροφορεῖ ὅτι τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ οὐδέποτε ἔφθασε στὴ Συνδιάσκεψη εἰρήνης. Τὸ διαβεβαίωσε καὶ ὁ Θρασύβουλος Γ. Φωστηρόπουλος καὶ ὁ μητροπολίτης Χρῦσανθος²⁰, ὁ ὁποῖος πολλές φορές ὀχλήθηκε γιὰ νὰ δώσει συγκεκριμένη ἀπάντηση. Ἔτσι λοιπὸν ἡ διακήρυξη τῶν Ἑλλήνων Ποντίων τοῦ Αἰκατερινοντάρ γιὰ ἔνωση τοῦ Πόντου μὲ τὸ ἑλλαδικὸ κράτος δὲν ὑποβλήθηκε στὸ Συνέδριο εἰρήνης. Ὁ μητροπολίτης Χρῦσανθος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπιφορτισθεῖ μὲ τὴν ἐντολὴ αὐτὴ, προτίμησε νὰ ὑποβάλει δικό του ὑπόμνημα²¹, μετὰ τὴ σύμφωνη γνώμη καὶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε καὶ πάλι τὴν ἔκθεση τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου²² πρὸς τὸ Οἶκουμ. Πατριαρχεῖο (12.10.1918), ὁ ὁποῖος ἔγραφε σ' αὐτὴν ὅτι πρέπει νὰ γίνουν ἐνέργειες γιὰ τὴν αὐτονομία καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ Πόντου. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἔκθεση τοῦ Χρυσάνθου δὲν ἀποτελοῦσε δημόσιο καὶ ἐπίσημο ἔγγραφο πρὸς ἐπίσημη συμμαχικὴ ἀρχή. Ἦταν μιὰ ἀναφορὰ μητροπολίτη πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν —καὶ δὲν πρέπει— τὸ ἐσωτερικὸ ἔγγραφο τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νὰ ὑπολογισθεῖ ὡς ἐπίσημη καὶ δημόσια διακήρυξη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου· καὶ οὔτε μπορεῖ — καὶ δὲν πρέπει— νὰ ὑπολογισθεῖ κατὰ πόσον ἡ ὑποβολὴ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου χρονικὰ προηγεῖται ἢ ἔπεται ἄλλης ἢ ἄλλων δημόσιων καὶ ἐπίσημων ἐνεργειῶν μὲ τὸ ἴδιο αὐτὸ αἶτημα γιὰ τὸ μικρασιατικὸ Πόντο.

Πρέπει ὅμως νὰ μνημονευθεῖ καὶ μιὰ ἄλλη ἐνέργεια, αὐτὴ τῶν μητροπολιτῶν Τραπεζούντας Χρυσάνθου καὶ Ἀμάσειας Γερμανοῦ Καρα-

20. Θεοφύλακτος. *Φλόγα*, 283. Γιὰ τὸ μητροπολίτη Χρῦσανθο βλ. Ὁδ. Λαμφίδης, «Μιὰ νέα πηγὴ ἱστορίας - Οἱ βιογραφικὲς ἀναμνήσεις τοῦ μητροπολίτη Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 11 (1995/96) 239-67· ὁ ἴδιος, «Δύο φυλλάδια», 99κξ.

21. Θεοφύλακτος. *Φλόγα*, 179/80.

22. Ἀπὸ τίς ἐκθέσεις τῶν κατὰ ἐπαρχία Μητροπολιτῶν τὸ Οἶκουμ. Πατριαρχεῖο συνέταξε καὶ δημοσίευσε συνολικὴ ἔκθεση τὸ 1919: *Μαύρη Βίβλος διωγμῶν καὶ μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ (1914-1918)* (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1919) 235-316, 399-408 καὶ 412 καὶ γαλλικὴ ἔκδοση: *Les persécutions de l' Hellénisme en Turquie (1914-1918)* (Constantinople 1919) 193-261, 329-34 καὶ 337. Βλ. καὶ πρὸ πάντων, σημ. 7.

βαγγέλη²³, που σχετίζεται άμεσα με την ποντιακή περιοχή και συνάπτεται με το συζητούμενο έδω θέμα. Την ενέργεια αυτή ο Χρυσανθος δέν την μνημονεύει ούτε στην «Έκκλησία»²⁴ ούτε στις Άναμνήσεις²⁵. Όμως, εύτυχως, την διασώζει και την περιγράφει ο μητροπολίτης Άμασειας στα Άπομνημονεύματά²⁶ του.

Παραθέτω τὸ σχετικό κείμενο από τὰ Άπομνημονεύματα²⁷:

[111] *Όταν τελείωσε ο πόλεμος, γύρισα άμέσως πίσω στην έδρα μου στην Άμισό...*

Τότε έφτασε πάνω σ' έλληνικό πολεμικό κι ο άρχίατρος του Έλληνικού Έρυθρου Σταυρού κ. Άντύπας... Με τὸ ίδιο αυτό πολεμικό συνοδεύοντας την ελληνική άποστολή πήγα κι εγὼ στην Κερασούντα και στην Τραπεζούντα...

Ύστερ' άπ' την Τραπεζούντα πήγαμε όλοι μαζί στη Ρωσία κι έπι-

23. Ό Γερμανός Καραβαγγέλης (1866-1935) γεννήθηκε στη Λέσβο· φοίτησε στη Θεολογική Σχολή Χάλκης και στο Πανεπιστήμιο Λιψίας. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Χάλκης, 1896 επίσκοπος, 1900 μητροπολίτης Καστοριάς, με ενεργό συμμετοχή στο Μακεδονικό άγώνα· 1909 μητροπολίτης Άμασειας. Κατά τή διάρκεια του πολέμου 1914-18 περιορίστηκε στις φυλακές Κωνσταντινουπόλεως. Με τὸ τέλος του πολέμου επανήλθε για λίγο στην Άμισό, αλλά διέφυγε στην Κωνσταντινούπολη καταδικασμένος ερήμην σε θάνατο τὸ 1921 από τὰ τουρκικά Δικαστήρια Άνεξαρτησίας τῆς Άμασειας. Μετά τὸ 1922 ήρθε στην Ελλάδα· 1923 μητροπολίτης Ίωαννίνων, 1924 μητροπολίτης Κεντρικής Εύρώπης με έδρα τή Βιέννη. Έγγραψε Άπομνημονεύματα, που αναφέρονται και στη δράση του στην ποντιακή περιοχή.

24. Μητροπολίτης Χρυσανθος, «Η Έκκλησία Τραπεζούντος», *Άρχεϊον Πόντου* 4/5 (1935).

25. Κατά τή συνήθειά του νά μη δημοσιοποιεί διπλωματικές ενέργειες με επίσημες άρχές. Τὸ ίδιο είχε κάνει και για μιá άλλη ενέργεια προς τὸν πρεσβευτὴ στη Μόσχα Δ. Κακλαμάνο· βλ. εὐθύς πιὸ κάτω σημ. 45.

26. Τὰ Άπομνημονεύματα του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά σε τρεῖς συνέχειες στην εφημερίδα *Καθημερινή* : Φύλλα 16.8.1982, 22/23.8.1982, 29/30.8.1982. Έπικριτικά σχόλια γι' αυτή την έκδοση δημοσίευσε ο Άθανάσιος Γ. Τσερνόγλου σε άρθρο του στο περιοδικό *Έκκλησία* και μεταγενέστερα σε 16σέλιδο άνάτυπο («Ό Άμασειας Γερμανός Καραβαγγέλης και τὰ άπομνημονεύματά του», Άθήναι 1983). Δεύτερη έκδοση σε άυτοτελές βιβλίο από την Άντιγόνη Μπέλλου-Θρεψιάδη, *Μορφές Μακεδονομάχων και τα Ποντιακά του Γερμανού Καραβαγγέλη* (Άθήνα 1992) 92-139. Σε άλλο δημοσίευμά μας, που αναφέρεται στα άτομα, ιδίως ποντιακής καταγωγής, που έδρασαν στα χρόνια 1914-1922, συζητούμε τις δύο αυτές εκδόσεις τῶν Άπομνημονευμάτων.

27. Μπέλλου-Θρεψιάδη, *Μακεδονομάχοι και Ποντιακά*, 111/12.

σκεφθήκαμε τίς ἑλληνικές κοινότητες ἀπ' τὸ Βατούμ ὡς τὸ Σουχούμ...

Μὲ τὸ ἴδιο πλοῖο γύρισα στὴν Ἀμισό κι ἀπὸ κεῖ πάλι σὲ λίγο πῆγα στὴν Τραπεζούντα, ὅπου μαζί μὲ τὸ μητροπολίτη συντάξαμε ὑπόμνημα πρὸς τοὺς συμμάχους ζητώντας τὴν ἀνε[112]ξαρτησία τοῦ Πόντου. Τὸ βαρυσήμαντο αὐτὸ ἔγγραφο στείλαμε ἀμέσως γιὰ τὰ περαιτέρω, μ' ἔμπιστο πρόσωπο ἀπὸ τὴν Ἀμισό, στὸν Ἕλληνα ἀρμοστή στὴν Κωνσταντινούπολη. (Ἕλληνας ἀρμοστής στὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν τότε ὁ Γεώργιος Κατεχάκης.)

Ἡ χρονολογία τῆς συντάξεως καὶ ὑποβολῆς τοῦ ὑπομνήματος τῶν μητροπολιτῶν Γερμανοῦ Καραβαγγέλη καὶ Χρυσάνθου πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ τίς 30 Ὀκτωβρίου 1918 (ἀνακωχὴ Μούδρου)²⁸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, τίς πρώτες μέρες τοῦ Φεβρουαρίου 1919, γιὰ Κωνσταντινούπολη καὶ Παρίσι. Πράγματι ὁ Χρυσάνθος ἀναχώρησε τότε ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα γιὰ Βατούμ - Κωνσταντινούπολη - Μασσαλία μετὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου)²⁹.

Τὸ παράθεμα ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα πληροφορεῖ ὅτι οἱ δύο μητροπολίτες συνέθεσαν ἐπίσημο ὑπόμνημα πρὸς τὴ Συνδιάσκεψη εἰρήνης, τὸ ὁποῖο ἐστάλη στὸν Ἕλληνα ἀρμοστή στὴν Κωνσταντινούπολη (Γεώργιο Κατεχάκη³⁰). Δὲν γνωρίζουμε τὴν περαιτέρω τύχη τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ³¹, συγκρατοῦμε μόνο τὴ συγγραφὴ καὶ τὴν περίπου χρονολογία του, πού πρέπει νὰ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ δεύτερο ἡμῖσι τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ πρὸς τὸ μῆνα Νοέμβριο τοῦ 1919.

28. Τότε ὁ μητροπολίτης Γερμανὸς Καραβαγγέλης ἐπανέρχεται ἀπὸ τὴν ἐξορία στὴν Ἀμισό. Βλ. ἀμέσως πῶς ἀνω ἀρχὴ τοῦ παραθέματος ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα. Γιὰ τὴν ἀνακωχὴ αὐτὴ βλ. καὶ Λαμπίδης, «Δύο φυλλάδια», 154.

29. Ἀναμνήσεις, 184/85.

30. Γεώργιος Κατεχάκης (1881-1938). Στρατιωτικός, βενιζελικός, μέλος τοῦ κινήματος Ἐθνικῆς Ἀμύνης. 1916 ἐπιτελάρχης σώματος στρατοῦ καὶ 1919 ἀρχηγὸς ἑλληνικῆς ἀποστολῆς στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ 1920 ἀποστρατεύτηκε. Στὴ συνέχεια βουλευτὴς, γερουσιαστὴς καὶ τὸ 1924 ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν.

31. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ βρισκεται μέσα στὸ φάκελο τῆς ἑλληνικῆς ἀρμοστείας Κωνσταντινουπόλεως στὸ ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. Μέχρι ὅμως σήμερα δὲν ἐπισημάνθηκε πούθενά τυπωμένο οὔτε καὶ σημειώθηκε μνεῖα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ.

Τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ Χρῆστος Ἀνδρεάδης³², ἀμφισβητώντας καὶ αὐτὸς ἄμεσα τὴν ἄποψη τοῦ Τοπαλίδη, συμφώνησε μὲ τὸ συμπέρασμα ποὺ ἐμεῖς διατυπώσαμε, ὅτι δηλαδή ὁ Κ. Γ. Κωνσταντινίδης πρῶτος ἐπίσημα καὶ δημοσίᾳ διακήρυξε τὴ διεκδίκηση γιὰ ἀνεξαρτησία τοῦ ἐλληνικοῦ Πόντου. Ὁ καλὸς αὐτὸς ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ καθόρισε ἀκριβέστερα τὴ χρονολογία τῆς πρώτης αὐτῆς διακηρύξεως ἀπὸ τὸν Κ. Κωνσταντινίδη: ἔγινε βέβαια στὶς 5-5-1917 στὴν Τιφλίδα συνέδριο τῶν Ἑλλήνων Ποντίων ... ἀλλὰ χωρὶς νὰ γίνῃ λόγος στὶς ἀποφάσεις του γιὰ Ἀνεξάρτητη Δημοκρατία τοῦ Πόντου... Ἀλλὰ καὶ στὸ συνέδριο Ταϊγανίου (29/6-10/7/1917)... πάλι κανένας λόγος δὲν ἔγινε γιὰ Ἀνεξάρτητη Δημοκρατία τοῦ Πόντου, ἀφοῦ τὰ θέματα ποὺ ἀπασχόλησαν τοὺς συνέδρους ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνο «τὰ ἀφορῶντα τὸν ἑλληνισμόν τῆς Ρωσίας ζητήματα».

Καὶ ἐπικαλέσθηκε καὶ αὐτὸς τὴ μαρτυρία τοῦ Ἑλ. Παυλίδη³³, γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ τὴν ἄποψή του. Μάλιστα δημοσίευσε στὸ μελέτημά του³⁴ τὸ πρακτικὸ τῆς ἰδρύσεως ἑνὸς συλλογικοῦ ὄργανου μὲ τὴν ἐπωνυμία Ἑθνικὸς Σύνδεσμος τοῦ Πόντου (Εὐξείνου) στὸ Παρίσι καὶ μὲ ἡμερομηνία 1η Ὀκτωβρίου 1917, ὅπου οἱ ἰδρυτὲς, 52 τὸν ἀριθμὸ, διακήρυσσαν: Σκοπὸς τοῦ συνδέσμου αὐτοῦ εἶναι νὰ διεκδικήσουμε ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους λαοὺς τὰ ἔθνικὰ μας δικαιώματα ἱστορικὰ καὶ παραδοσιακὰ καὶ νὰ ἀποτινάξουμε τὸ ζυγὸ ποὺ καταπιέζει τὸ Ἔθνος μας ἐδῶ καὶ πέντε αἰῶνες.

Βέβαια καὶ ἡ ἰδρυση τοῦ σωματείου αὐτοῦ ὀφείλεται στὴν ἔμπνευση τοῦ Κ. Γ. Κωνσταντινίδη, τὸν ὁποῖο μάλιστα οἱ ἰδρυτὲς τοῦ σωματείου ἀνακήρυσαν καὶ ἐπίτιμο πρόεδρος.

Ὡς χρόνος λοιπὸν τῆς πρώτης μνείας γιὰ ἰδρυση ἑλληνοποντιακοῦ κράτους πρέπει νὰ λογισθεῖ ἡ 1η Ὀκτωβρίου 1917.

Τότε ὁ Κ. Γ. Κωνσταντινίδης στέλνει ἐπιστολικά δελτάρια, ποὺ στὴ μιὰ ὄψη τους εἶναι τυπωμένος χάρτης τοῦ —κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ

32. Χρ. Ἀνδρεάδης, «Ὁ Κωνσταντῖνος Γ. Κωνσταντινίδης. Ὁ Ἑθνικὸς σύνδεσμος τοῦ Πόντου» στὸ Παρίσι (1917) καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Πόντου», *Νέα Ἑστία*, Ἔτος ΞΕ', τόμ. 129ος, τεύχ. 1529 (15 Μαρτ. 1991) 394-401, ἐδῶ 400.

33. Βλ. πιὸ πάνω, σημ. 13.

34. Ἀνδρεάδης, «Κωνσταντινίδης», 395/96.

ἀποστολέα³⁵ — Ἑλληνικοῦ Πόντου, ἐνῶ στήν ἐμπρόσθια ὄψη τοῦ δελταρίου ὑπάρχουν γαλλιστί οἱ προτροπές: Citoyens du Pont-Euxin, levez-vous! Rappelez aux nations libérales vos droits suprêmes à la Vie et à l'Indépendance. Ὑπογραφή: C. G. CONSTANTINIDES (Marseille)³⁶. (Πολίτες τοῦ Πόντου, ξεσηκωθείτε! Ὑπενθυμίστε στὰ φιλελεύθερα ἔθνη τὰ ὑψίστα δικαιώματά σας στή Ζωή καί στήν Ἀνεξαρτησία! Κ. Γ. Κωνσταντινίδης (Μασσαλία).)

Στό σημεῖο αὐτό νομίζουμε ὅτι ὀφείλουμε νά παραπέμψουμε στό ἔργο τοῦ Θ. Θεοφύλακτου³⁷. Γράφει ὁ συγγραφέας στό μονοσέλιδο εἰσαγωγικό σημείωμα στό Μέρος Γ', μέ τίτλο 1. Ἑλληνοποντιακαί Ἀπελευθερωτικά Ὁργανώσεις...

Καί εἶναι αἱ Ἐθνικαί αὐταί Ὁργανώσεις:

1) Ὁ Σύνδεσμος Ἑλλήνων Ποντίων.

2) Τό Γενικόν Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, μετονομασθέν εἰς Ἐθνοσυνέλευσιν Πόντου, μέ Ἐκτελεστικὴν Ἐξουσίαν τὸ Ἐθνικόν Συμβούλιον Πόντου.

Καί σέ ἄλλες σελίδες ὁ Θεοφύλακτος γράφει³⁸: Ἀμέσως ὅμως μέ τὴν ἀνακωχὴ πήραμε φόρα. Ἐλευθερία γάρ... Κάτι μυστικές ὀργανώσεις, πού εἶχαμε καί βοηθούσαμε τοὺς πρόσφυγες πού μαζευθήκανε ἐκεῖ καί

35. Γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐκτυπωμένων χαρτῶν τοῦ διεκδικούμενου ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοποντίους αὐτόνομου ἢ ἀνεξάρτητου ἑλληνοποντιακοῦ κράτους βλ. Ἀνδρεάδης, «Κωνσταντινίδης», σ. 396 καί σημ. 14.

36. Παυλίδης, *Δημοκρατία*, 21· Θεοφύλακτος, *Φλόγα*, 124.

37. Θεοφύλακτος Θεοφύλακτος (1884-1961). Γεννήθηκε στήν Τσίτη Ἀργυρουπόλεως. Σπούδασε στήν Ἱατρικὴ Σχολὴ τῆς Ἀθήνας καί τοῦ Παρισιοῦ. Τὸ 1910 ἐπέστρεψε στήν Τραπεζούντα, ὅπου ἄσκησε μέ μεγάλη ἐπιτυχία τὸ ἱατρικὸ ἐπάγγελμα· ταυτόχρονα ἦταν μέλος σὲ πολλοὺς συλλόγους τῆς κοινότητος Τραπεζούντας. Τὸ 1914 κατέφυγε μέ τὴν οἰκογένειά του στό Βατούμ καί ἐπέστρεψε τὸ 1916 μέ τὴ ρωσικὴ κατοχὴ. Ἐγίνε συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ *Οἱ Κομνηνοὶ* καί ταυτόχρονα διευθυντὴς νοσοκομείου τῆς Τραπεζούντας. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων ἐπέστρεψε στό Βατούμ, ὅπου ἐργάστηκε δραστήρια γιὰ τοὺς Ποντίους καί τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Ἰδρυτὴς ἐφημερίδας *Ἐλεύθερος Πόντος* στό Βατούμ καί μέλος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ Βατούμ. Τὸ 1920 στήν Ἀθήνα ἀγωνίστηκε γιὰ τὸ ποντιακὸ ζήτημα. Τὸ 1922 ἐγκαταστάθηκε στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ 1928 Γενικὸς Διοικητὴς Θράκης, τὸ 1933 ἰδρυτὴς Εὐξείνου Λέσχης καί ὑστερα καί πρόεδρος τῆς. Ἐγραψε: *Γύρω στήν ἄσβεστη φλόγα* (Θεσσαλονίκη 1958) καί συνεργασίες στὰ περιοδικὰ *Ποντιακὰ Φύλλα*, *Ποντιακὴ Ἐστία*, *Χρονικὰ τοῦ Πόντου* καί ἄλλου.

38. Θεοφύλακτος, *Φλόγα*, 45/46.

παρέμειναν μετὰ τὴν Ρωσικὴν ὀπισθοχώρησιν. ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς, ἐκδηλωθήκανε δημοσίᾳ.

Ἰδρυτὲς τῶν προσφυγικῶν αὐτῶν Ὄργανώσεων, τὶς ἀναδιοργανώσαμε καὶ τὶς προσδώσαμε σιγά-σιγά καὶ πολιτικούς σκοπούς, μετὰ τὴν θρυνλούμενην διάλυσιν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, γιὰ τὴν ἀνεξάρτητην Δημοκρατίαν τοῦ Πόντου.

Αὐτὸ διεκήρυτταν τότε καὶ οἱ Σύμμαχοι, τὴν αὐτοδιάθεσιν τῶν Λαῶν. Καὶ μὴ πού ὁ Τουρκικὸς Λαὸς δὲν θὰ εἶχε δικὴν του φωνήν, ἢ Ἑλληνικὴν πλειοψηφίαν. ὕστερα ἀπ' αὐτόν, θὰ εἶχε τὸν λόγον τῆς.

Ἔτσι ἐξωρμήσαμε μετὰ τὴν ἀνακωχὴν νὰ ὀργανώσωμε τὴν πολιτικὴν ἐκπροσώπησιν τῶν Ποντίων ἀπὸ τὶς συγκροτημένους ἕως τότε προσφυγικὰς μας Ὄργανώσεις... Ἡ μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὰς ἦταν σὲ λίγο ἢ δικὴν μας στὸ Βατούμ. Ἐρχόταν κατόπιν ἡ Ὄργάνωσις τοῦ Αἰκατερινοντάρ καὶ ἀκολουθοῦσαν ὅλες οἱ ἄλλες, πολλές, πάρα πολλές, σ' ὅλες τὶς παραλιακὰς πόλεις καὶ ὀλίγες στὸ Ἐσωτερικόν.

Ἔτσι συγκροτήθηκα ἡ Γεν. Συνέλευσις ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν Ὄργανώσεων αὐτῶν καὶ ἀπ' αὐτὴν βγήκε τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιον τοῦ Πόντου.

Ἀπὸ τὸ κείμενον αὐτὸ τοῦ Θεοφύλακτου δὲ διαφαίνεται ἐπακριβῶς ἂν μνημονεύεται ἀπὸ ποιὸν καὶ πότε διακηρύχθηκα ἐπίσημα τὸ αἴτημα γιὰ αὐτονομίαν ἢ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Πόντου ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Ἐντούτοις ἡ γνώμη τοῦ Χρ. Ἀνδρεάδη, μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ Συνδέσμου τὴν 1.10.1917 καὶ τὴν διακήρυξιν τοῦ Συνδέσμου γιὰ ἀνεξαρτησίαν τῆς ποντιακῆς περιοχῆς τίθεται —καὶ πρέπει νὰ τεθεῖ καὶ πάλιν— σὲ κάποια ἀμφιβολία: Πράγματι στὰ Πρακτικὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου στὸ Βατούμ καταγράφεται μὴ ἐνέργεια πού ἐγένετο πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνίαν αὐτὴν καὶ πού ἐπίσημα προέβλεπε τὴν διεκδίκησιν τῆς αὐτονομίας τοῦ ἑλληνικοῦ Πόντου.

Στὶς περιλήψεις τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως Πόντου, Σύνοδος Β', περίοδος Α', μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν 1/14.4.1920 ἀναφέρεται ὁμιλία τοῦ προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως Ν. Λεοντίδη³⁹, ὁ ὁποῖος ἀνά-

39. Νίκος Λεοντίδης (1881-1942). Μετὰ τὶς γυμνασιακὰς σπουδὰς φοίτησε ἐν τῇ Νομικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐν τῇ Σχολῇ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἐν Παρίσι. Ἐπέστρεψε ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Ὄργανώσεως Κωνσταντινουπόλεως (μυστικῆς ὀργανώσεως μετὰ σκοπὸν τὴν προάσπισιν τῶν ἑλληνικῶν θέσεων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ, τουρκικῷ κράτει· βλ. Α. Σουλιώτης-Νικολαΐδης, Ὄργανωσις Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθήνα-Γιάννινα 1984). Ταυτόχρονα δημοσιογραφεῖ καὶ ἐγένετο σημα-

μεσα στὰ ἄλλα ἔλεγε⁴⁰:

.....

Β)... α) Μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν Τραπεζοῦντος ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἀρχίζει ἡ πρώτη κίνησις. Μὲ ἀπόφασιν ὁμάδος Τραπεζουντίων ὁ Χρῦσανθος ἀπέστειλε τὸν Ν. Λεοντίδην εἰς Πετροῦπολιν καὶ ὑπέβαλε αὐτὸς διὰ τοῦ Πρεσβευτοῦ Κακλαμάνου πρότασιν εἰς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν

ντικός παράγων τῶν Τραπεζουντίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μάλιστα εἶχε συμβάλει στὴν ἐκλογή τοῦ Χρυσάνθου ὡς μητροπολίτη Τραπεζούντας (1913). Συμμετεῖχε στὴν κίνηση τοῦ πρίγκιπα Σαμπαχεντίν (C. Svolopoulos, «L'initiation de Mourad V à la franc-maçonnerie par Cl. Scalieri», *Balkan Studies* 21/2 [1980] 441-57) ἐναντίον τῶν Νεοτούρκων. Συνελήφθη καὶ καταδικάστηκε. Μετὰ τὴν ἀποφυλάκισή του διέφυγε στὴ Ρωσία. Ἐπέστρεψε στὸν Πόντο μὲ τὴ ρωσικὴ κατοχὴ (1916) καὶ ὑπῆρξε ἔμπιστος συνεργάτης τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου. Ἐκεῖ ἐξέδωσε τὴν ἔφημερίδα *Λόγος* καὶ ἴδρυσε τὴν Ἐθνικὴ Ἐνωση Νέων (*Ἀναμνήσεις*, 156), ἡ ὁποία συνήργησε πολὺ στὴν ὑλοποίηση τῆς πολιτικῆς τοῦ Χρυσάνθου στὸν Πόντο, στὸ διάστημα τῆς διακυβερνήσεως τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς ποντιακῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸ Χρῦσανθο κατὰ τὴ ρωσικὴ κατοχὴ. Μὲ τὸ τέλος τῆς ρωσικῆς κατοχῆς διέφυγε ἀπὸ τὸ μικρ. Πόντο καὶ πάλι στὴ Ρωσία. Γράφει ὁ Θεοφύλακτος, *Φλόγα*, 157: *Μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν Τραπεζοῦντος ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἀρχίζει ἡ πρώτη κίνησις. Μὲ ἀπόφασιν ὁμάδος Τραπεζουντίων ὁ Χρῦσανθος ἀπέστειλε τὸν Ν. Λεοντίδην εἰς Πετροῦπολιν καὶ ὑπέβαλεν αὐτὸς διὰ τοῦ Πρεσβευτοῦ Κακλαμάνου πρότασιν εἰς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν περὶ προσαρτήσεως τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἐνδοχώρας εἰς τὴν Ρωσσίαν ὡς Ἐπαρχίας τοπικῆς...* (βλ. ἐπίσης Λαμπιδῆς, «Μιὰ νέα πηγὴ», 261.) Στὸ τέλος τῆς ρωσικῆς κατοχῆς τοῦ Πόντου ὁ Ν. Λεοντίδης ἐπέστρεψε στο Βατούμ, ὅπου ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν αὐτονομία τοῦ Πόντου καὶ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ποντίων (Θεοφύλακτος, 150).

Μετὰ τὸ 1922/23 κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα· διευθυντὴς στὸ ὑπουργεῖο Προνοίας καὶ ὕστερα ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως στὴ μικτὴ ὑποεπιτροπὴ Ἀνταλλαγῆς. Τὸ 1932 βουλευτὴς Δράμας μὲ τὸ Λαϊκὸ Κόμμα καὶ ὑπουργὸς Γενικῆς Διοικήσεως Θράκης. Τὸ 1935 γιὰ δευτέρη φορὰ βουλευτὴς στὸ νομὸ Θεσσαλονίκης. Πέθανε στὴν Ἀθήνα. Ὁ Λεοντίδης ἦταν ὁπαδὸς τῶν ιδεῶν τοῦ Ἰωάννα Δραγοῦμη καὶ πολιτικὰ τοποθετημένος ἐναντίον τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου καὶ τῆς πολιτικῆς του κατὰ τὸν α' παγκόσμιον πόλεμον. Γιὰ τὸ Ν. Λεοντίδη βλ. Χρ. Θεοδωρίδης, *Διακριθέντες τοῦ ξερριζωμένου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Α' (Ἀθήναι 1975) 150-52· «Νικόλαος Δ. Λεοντίδης», *Ποντιακὰ Φύλλα*, τεύχ. 2 (Ἀπρίλ. 1936)· Χρῦσανθος, «Ἐκκλησία», 749-51 (ὅσα γράφονται γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Ἐνωση Νέων) λήμμα «Ν. Λεοντίδης», *Εγκυκλοπαιδεία Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ* 3 (1989) μὲ ὑπογραφή Σ.Θ.Τ.· Θεοφύλακτος, 150 κ.ἑξ., ὅσα, πολλὰ, ἀναφέρονται στὸ Ν. Λεοντίδη, στὶς ἐργασίες τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ποντίων στὸ Βατούμ, καθὼς καὶ τὸν ἐπικήδειον ποὺ ἐξεφώνησε ὁ Θεοφύλακτος.

40. Θεοφύλακτος, *Φλόγα*, 157.

περί προσαρτήσεως τῆς Τραπεζούντος καὶ ἐνδοχώρας εἰς τὴν Ρωσσίαν ὡς Ἐπαρχίας τοπικῆς, με̄ θρησκευτικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἀνεξαρτησίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Φιλλανδίας. Ἡ πρότασις διεβιβάσθη, ἐπικολούθησαν ὁμως τὰ Ρωσσικὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα...

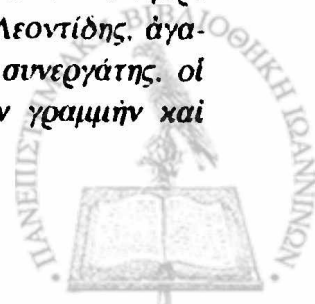
Ἡ πρότασις τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου καὶ ἄλλων ἔγκριτων Ἑλλήνων τῆς Τραπεζούντας δὲν εἶχε συνέχεια, ὅπως γράφει τὸ κείμενο τῶν Πρακτικῶν, λόγω τῶν γεγονότων στὴ ρωσικὴ ἐπικράτεια (ἐπίσημη ἔναρξις τῆς μεγάλης ρωσικῆς ἐπαναστάσεως εἶναι ἡ 26.10/7.11.1917). Ἐφόσον τὸ ταξίδι τοῦ Ν. Λεοντίδη στὴν Πετρούπολη, ἢ ἐπίσκεψή του στὸν Ἑλληνα πρέσβυ Δ. Κακλαμάνο⁴¹ καὶ ἡ πρότασις γιὰ αὐτόνομο καθεστῶς τοῦ ἑλληνικοῦ Πόντου ὑπὸ τὴν ἐπιτροπεία τῆς Ρωσίας ἔλαβε χώρα μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Τραπεζούντας ἀπὸ τοὺς Ρώσους (3 Ἀπρ. 1916) καὶ ὁ Ν. Λεοντίδης κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποχώρησις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα ἦταν ἄμεσος βοηθὸς τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου⁴² καὶ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας *Λόγος*⁴³, θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ ταξίδι αὐτὸ στοὺς πρώτους μῆνες μετὰ τὴν κατάληψη τοῦ Πόντου ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἕως τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου⁴⁴. Αὐτὸ συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐφη-

41. Δημήτριος Κακλαμάνος (1872-1949), πολιτικὸς καὶ δημοσιογράφος, Διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας Ἄστρῳ καὶ 1900-07 ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας *Νέον Ἄστρῳ*. Ὑστερα σταδιοδρόμησε στὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία. 1915/16 ἐπιτετραμμένος στὴν Πετρούπολη μεταγενέστερα ὑπηρέτησε ὡς πρεσβευτὴς στὶς κυριότερες πρωτεύουσες· τὸ 1919/20 ὑπῆρξε σύμβουλος τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας στὶς διασκέψεις εἰρήνης Παρισίου καὶ Λονδίνου καὶ ἀντιπροσώπευσε τὴν Ἑλλάδα στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν.

42. Ἐναμνήσεις, 162.

43. Ἡ δισεβδομαδιαία ἐφημερίδα *Λόγος* τοῦ Ν. Λεοντίδη ἐκδιδόταν στὴν Τραπεζούντα ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1916 ἕως τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1918· βλ. Χρ. Μυρίδης, «Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Πόντου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 10 (1940) 180· Γ. Κανδηλάπτης, «Ὁ τύπος ἐν Πόντῳ», *Ποντιακὴ Στοά* (1971) 286-88, καὶ ἰδιαίτερος 287· Α. Α. Bryer, «The Pontic Revival and the New Greece», *Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change*, σ. 186, σημ. 72.

44. Ὁ Χρυσάνθος στὶς Ἐναμνήσεις, 141, ἀφοῦ παρέθεσε κείμενα ἐπιστολῆς πού τοῦ ἔστειλε ὁ πρίγκιπας Ὁρλώφ με̄ ἡμερομηνία 22 Αὐγούστου 1916 καὶ ἀπαντητικῆς του ἐπιστολῆς πρὸς Ὁρλώφ, πού ἀπέστειλε με̄ τὸν ἴδιο εἰδικὸ ταχυδρόμο πού τοῦ ἔφερε τὴν ἐπιστολὴ Ὁρλώφ, γράφει: *Ταινοχρόνωσ ἐφθάσε ἐκ Ρωσσίας ὁ Ν. Λεοντίδης, ἀγαπητὸς φίλος καὶ συνεργάτης, καὶ ὁ Σ. Κανονίδης, ἕτερος φίλος καὶ συνεργάτης, οἱ ὁποῖοι ἐξέδωκαν δισεβδομαδιαίαν ἐφημερίδα «Λόγος», με̄ ἀνωτέραν γραμμὴν καὶ ὑψηλὴν πνοήν.*

μερίδα τοῦ Ν. Λεοντίδη Λόγος ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται στήν Τραπεζοῦντα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1916.

Πρέπει λοιπὸν ἢ ἐπίσημη, ἀλλὰ ἀτελέσφορη ἀποστολή τοῦ Λεοντίδη νὰ ἔχει γίνει μετὰ τὸ τέλος Αὐγούστου 1916 καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου⁴⁵, δηλαδὴ δώδεκα μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ διακήρυξη τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Ποντίων στὸ Παρίσι.

Τίθενται ὅμως δύο ἐρωτήματα γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ἀποστολῆς Λεοντίδη καὶ γιὰ τὴν ἐμβέλειά της:

1) Ἡ πρόταση ἀσφαλῶς ὑποβλήθηκε μὲ ἓνα ἔγγραφο, πού μέσω τοῦ Ἑλληνα πρεσβευτῆ διαβιβάστηκε στήν ἑλληνικὴ κυβέρνηση καὶ μέσω αὐτῆς ἔπρεπε νὰ διαβιβασθεῖ στὴ ρωσικὴ κυβέρνηση. Ἐντούτοις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Ν. Λεοντίδη, τοῦ ἄμεσου ἐκτελεστῆ αὐτοῦ τοῦ διαβήματος, δὲν ἔχουμε ἀπὸ ἄλλη πηγὴ μαρτυρία γραπτὴ σὲ ἱστορικὴ ἀφήγηση ἢ σὲ ἔγγραφα, ἀπομνημονεύματα καὶ παρόμοια κείμενα. Ὁ μητροπολίτης Χρῦσανθος, ἃν καὶ εἶχε τὸ Ν. Λεοντίδη στενὸ συνεργάτη καὶ ἦταν πολὺ φιλικὰ διακειμένος πρὸς αὐτόν, δὲν ἀναφέρει ἐντούτοις τίποτα γιὰ τὴν ἐνέργεια αὐτή.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν ἔχουμε μαρτυρία, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἀποψη τοῦ Ἑλ. Παυλίδη⁴⁶: *Ὅταν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1916 τὰ ρωσικὰ στρατεύματα κατέλαβον τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν ἄλλοτε κλεινὴν τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν πρωτεύουσαν, ὁ Μητρο-*

45. Ἡ σιωπὴ τοῦ μητροπ. Χρῦσανθου στὶς Ἀναμνήσεις δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει, γιατί ἦταν μόνιμη φροντίδα καὶ μέριμνά του νὰ μὴ δημοσιοποιεῖ θέματα πού σχετιζόνταν μὲ τὸ γένος καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων, πολὺ περισσότερο πού ἢ διπλωματικὴ ἀποστολὴ τοῦ Ν. Λεοντίδη δὲν ἐτελεσφόρησε. Βλ. Θεοφύλακτος, *Φλόγα*, 183, ὅπου σὲ παρατήρηση τοῦ Β. Ἰωαννίδη πρὸς τὸ Χρῦσανθο, πού βρισκόταν στὸ Βατούμ, γιατί ὁ μητροπολίτης ἄλλα πρὸ ὀλίγου διαβεβαίωσε καὶ ἀνακοίνωνε γιὰ τὸ ποντιακὸ ζήτημα, ἐνῶ αὐτὸ εἶχε ναυαγήσει, ὁ Χρῦσανθος ἀπάντησε: *Οὕτως ἔπρεπε νὰ δηλωθῇ εἰς τὸν Λαόν!* Τὴν ἴδια ἐχέμυθη συμπεριφορὰ, ἀργότερα, τηροῦσε καὶ τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιον στὸ Βατούμ, σύμφωνα μὲ ἔγγραφόν του συντεταγμένον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὸ Ν. Λεοντίδη καὶ ἀποτεινόμενον πρὸς τὸ Προεδρεῖο τοῦ Συλλόγου Ἐλευθέρου Πόντου Θεσσαλονίκης: *Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἐπιβάλλεται ἐκ στοιχειώδους πολιτικῆς φρονήσεως νὰ τηρήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἐχεμύθειαν ἐπὶ ζητημάτων ἐμπιστευτικῆς φύσεως, ἣν ἢ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἄσκοπος διάδοσις οὐδόλως μὲν ἠθέλε συντελέσει εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ζητήματος ἡμῶν τὸναντίον δὲ ἠθέλε γίνει πρὸς ἔνδοξον πλείστων ἀτοπιμάτων καὶ ἐθνικῶν ζημιῶν.* (ὁ.π., 269)

46. Παυλίδης, *Δημοκρατία*, 12.

πολίτης Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς περιφερείας ἐκείνης προσεπάθησαν μὲ κάθε τρόπον, νὰ διασώσουν τὴν Κοινοτικὴν αὐτονομίαν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὁποίαν εἶχον οὗτοι ἐπὶ τουρκοκρατίας, καὶ μάλιστα ἐφρόντισαν νὰ ἐπεκτείνουν ταύτην εἰς εὐρύτερας ἐκδηλώσεις τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ὥστε ἐὰν ἡ Τραπεζοῦς ἢ ὀλόκληρος ὁ Πόντος ἐν τέλει παρέμενεν ὑπὸ τοὺς Ρώσους, νὰ δημιουργηθῆ σὺν τῷ χρόνῳ ἐν εἶδος αὐτονόμου ἑλληνο-μουσουλμανικοῦ Κράτους, ὅπου μοιραίως θὰ ὑπερίσχυε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον.

Τὸ πιὸ πάνω παράθεμα τοῦ Ἑλ. Παυλίδη βασίζεται γενικότερα στὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος, πού ὁ μητροπολίτης Χρῦσανθος ὑπέβαλε στίς 2.5.1919 στὴ Συνδιάσκεψη εἰρήνης, ὅταν τὸ συνέταξε ὡς μέλος τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ μετὰ τὴ συνεργασία καὶ συναίνεση τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἑλ. Βενιζέλου. (Γράφεται σχεδὸν στὸ τέλος τοῦ ἐπίσημου αὐτοῦ ἐγγράφου: "Ὅθεν ὑπὸ τοὺς ὄρους αὐτοὺς εἶναι δίκαιον ὅπως τὸ τμῆμα τοῦ Πόντου ἀποτελέσῃ αὐτόνομον Ἑλληνικὸν Κράτος, συμφώνως μὲ τὴν ἀκλόνητον θέλησιν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἀποφασισμένου νὰ μὴ ὑποφέρῃ κανένα ζυγὸν ξένον."⁴⁷)

Ἐννοιολογικῶς καὶ φραστικῶς τὸ παράθεμα ἀπὸ τὸν Ἑλ. Παυλίδη παραπέμπει στὸ μητροπολίτη Χρῦσανθο⁴⁸. Παραθέτουμε ἀπὸ Ἀναμνήσεις : [131]... διώρισα... τὸν Γ. Φωστηρόπουλον... Ἕλληνας καὶ ἓνα Τοῦρκον... [132] παρασκευάζων οὕτω βαθμηδὸν εἶδος αὐτονόμου Ἑλληνικοῦ καθεστώτος, τὸ ὁποῖον νὰ εὖρη ἢ Συνδιάσκεψις τῆς εἰρήνης καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ περισσότερον... Ἦδη εἶχομεν τὴν κοινοτικὴν αὐτονομίαν μὲ τὸ τέλειον ἐκπαιδευτικὸν καὶ σχολικὸν καθεστῶς καὶ μὲ τὴν λειτουργίαν τῆς Δημογεροντίας, τὰ ὁποῖα, προστιθέμενα εἰς τὴν Δη-

47. Τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο, πού τυπώθηκε τότε σὲ ἰδιαίτερο τευχίδιο ὑπὸ τὸν τίτλο La question du Pont-Euxin, Mémoire soumis à la Conférence de la Paix par S. E. Mgr Chrysanthos, Archevêque de Trébizonde et Délégué des Grecs Irrédimés, 2 Mai 1919, ἀναδημοσιεύθηκε στίς Ἀναμνήσεις (327-34) καὶ σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση στοῦ Τοπαλίδη, Πόντος, 284-88 (στὸ κεφάλαιο «ΙΑ' . Ἐνέργειαι τῶν Ποντίων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Πόντου», 247 κέξ.).

48. «Ἐκκλησία», 765/66 καὶ Ἀναμνήσεις, 131-33. Οἱ Ἀναμνήσεις τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου τυπώθηκαν τὸ 1971, ἐνῶ τὸ βιβλίον τοῦ Παυλίδη, Δημοκρατία, ἐκτυπώθηκε τὸ 1956. Σημειώνουμε ὅμως ὅτι ὁ Ἑλ. Παυλίδης συμβουλευτήκε στὴ Θεσσαλονικὴ τὸ ἀρχεῖο Θ. Θεοφυλάκτου, πού περιλάμβανε τόσο τὰ Πρακτικά τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως Βατοῦμ στὰ χρόνια 1919/20 ὅσο καὶ αὐτοῦσια ἐγγράφα τῆς ἰδίας περιόδου. Βλ. Παυλίδης, Δημοκρατία, σ. 7, σημ. 1.

μαρχίαν καὶ εἰς τὴν κατόπιν προστεθεῖσαν δικαστικὴν αὐτονομίαν, ἐξησφάλιζον ἱκανῶς τὸ ἐπιδιωκόμενον [133] αὐτόνομον καθεστῶς.

Τονίζουμε ὅμως ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Ἐλ Παυλίδη κατὰ κανένα τρόπο δὲν ὑπονοεῖ τὴ διπλωματικὴ ἐνέργεια ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Χρυσάνθο καὶ τὸ Ν. Λεοντίδη.

2) Μέχρι καὶ σήμερα κανένας ἐρευνητὴς ἢ ιστοριοδίφης δὲ βρῆκε στὰ ἀρχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ καὶ τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἢ ἀκόμη στὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς ἑλληνικῆς Πρεσβείας Πετροπόλεως ἔγγραφο ποὺ νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια.

Τὸ ἀληθές ὅμως τῆς διπλωματικῆς αὐτῆς ἐνέργειας τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου καὶ τῶν ὀλίγων Τραπεζουντίων ἀποδεικνύουν καὶ ἡ ἄμεση ὁμολογία τοῦ Ν. Λεοντίδη τὸν Ἀπρίλιο 1920 καὶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ διπλωματικοῦ αὐτοῦ διαβήματος, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Ν. Λεοντίδης μνημόνεύσε στὸν ἐπίσημό του λόγο στὸ θεσμικὸ ὄργανο τῶν Ἑλληνοποντίων στὸ Βατούμ⁴⁹, ὅταν τὸ ποντιακὸ ζήτημα ἤδη ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο 1919 / Ἰανουάριο 1920 εἶχε πάρει πλέον κακὴ τροπὴ. Ἐντούτοις ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Λεοντίδη παρέμεινε ὄλως διόλου χωρὶς συνέχεια καὶ ἐντελῶς ἀτελέσφορη. Ἀκόμα περισσότερο τὸ διάβημα αὐτὸ ἦταν γνωστὸ μόνον σὲ πολὺ λίγα ἄτομα καὶ δὲν ἀπέκτησε δημόσιο ἢ καὶ ἐπίσημο χαρακτήρα.

Μὲ βάση λοιπὸν τὴ μέχρι σήμερα γνωστὴ βιβλιογραφία, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Κ. Γ. Κωνσταντινίδη καὶ τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Ποντίων τοῦ Παρισίου (1η Ὀκτωβρίου 1917) γιὰ διακήρυξη τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ ἐπίσημα καὶ δημοσίᾳ παραμένει χρονικὰ ἢ πρώτη πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλη παρόμοια κίνηση.

49. Θεοφύλακτος, *Φλόγα*. 157.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ERSTE PROKLAMATION ZUR AUTONOMIE UND UNABHÄNGIGKEIT DES GRIECHISCHEN KLEINASIATISCHEN PONTOS (1.10.1917)

von

Odysseus Lampsidis

Der Autor erwähnt die verschiedenen Denkschriften zur Forderung nach Befreiung der Griechen des kleinasiatischen Pontos vom türkischen Joch, in den Jahren 1916-1919, und kommt zu dem Schluß, daß als erste öffentliche und offizielle Initiative in dieser Richtung die Proklamation des Pariser Verbands der Griechen aus Pontos vom 1. Oktober 1917 zu betrachten ist.

